

ILMIY MATN VA UNING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI

Abdulazizova Dilyoraxon Valijon qizi

Qo'qon davlat universiteti 1-kurs magistranti

maxmudovamavsuma016@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu tadqiqotda ilmiy matn va uning lingvistik xususiyatlari tahlil qilinadi. Ilmiy uslubning asosiy belgilari – aniqlik, obyektivlik, mantiqiylik va terminologik boylik – leksik, grammatik, sintaktik va diskursiv darajalarda ko'rib chiqiladi. Ilmiy matnning funksional xususiyatlari, badiiy matndan farqlari va o'zbek tilshunosligidagi tadqiqotlar asosida ilmiy matn yaratish hamda tahlil qilishning amaliy jihatlari yoritiladi. Tadqiqot natijalari ilmiy kommunikatsiya, tarjima va o'quv jarayonlarida qo'llanilishi mumkin.

Kalit so'zlar: ilmiy matn, lingvistik xususiyatlar, ilmiy uslub, terminologiya, leksik vositalar, grammatik konstruksiyalar, sintaktik tuzilmalar, obyektivlik, diskurs tahlili.

Kirish

Ilmiy matn zamonaviy ilm-fan taraqqiyotining asosiy vositasi hisoblanadi. U bilimlarni saqlash, tarqatish va rivojlantirish uchun xizmat qiladi. Ilmiy matnning lingvistik xususiyatlari uning maqsad va vazifalaridan kelib chiqadi: faktlarni aniq ifodalash, farazlarni asoslash va natijalarni mantiqiy tartibda taqdim etish [7]. O'zbek tilshunosligida matn lingvistikasi so'nggi yillarda faol rivojlanmoqda. Matn gapdan kattaroq kommunikativ birlik sifatida o'rganiladi va uning bog'lanishlilik, yaxlitlik kabi xususiyatlari alohida e'tibor talab etadi.

Muhokama va natijalar

Ilmiy uslub – bu jamoat arboblarning (nazariylari va mutaxassislarining) akademik va ilmiy-amaliy sohasi, shuningdek, ritorik tafsilotlarning jamlangan ifodasidir. Ilmiy uslubda fan (keng ma'noda) ijtimoiy faoliyat va maxsus bilim (ong) shakli sifatida amalga oshiriladi.[3] Ilmiy matn funksional uslublar tizimida alohida o'rin tutadi, badiiy matndan farqli o'laroq, estetik emas, balki bilish funksiyasiga ega bo'lib, shaxssiz, obyektiv va mantiqiy bo'lishi kerak. Ushbu tezisda ilmiy matnning leksik, grammatik, sintaktik va diskursiv lingvistik xususiyatlari tizimli tahlil qilinadi. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, global ilmiy hamjamiyatda ma'lumot almashish jarayonida til vositalarining to'g'ri qo'llanilishi muhim ahamiyatga ega.

Ilmiy matnning lingvistik xususiyatlari

Ilmiy matnning leksik darajasi uning asosiy xususiyatlaridan biridir. Unda terminologiya ustunlik qiladi. Terminlar aniq, bir ma'noli va xalqaro xarakterga ega bo'lib, ilmiy tushunchalarni ifodalaydi. Shuningdek, mavhum otlar (abstrakt leksika) ko'p qo'llaniladi: tadqiqot, tahlil, natija, faraz kabi so'zlar ilmiy fikrni umumlashtirishga xizmat qiladi [4]. Ilmiy matnda emotsional va ko'chma ma'noli so'zlar deyarli uchramaydi. Aksincha, betaraf, xolis leksika tanlanadi. Bu xususiyat ilmiy matni badiiy matndan keskin ajratib turadi [2].

Grammatik darajada ilmiy matnning shaxssizligi va passiv konstruksiyalari ko'zga tashlanadi. Fe'llar ko'pincha majhul shaklda (masalan, o'rganiladi, aniqlanadi, isbotlanadi) yoki uchinchi shaxsda qo'llaniladi. Bu usul muallifning shaxsiy pozitsiyasini yashirib, natijalarni obyektiv ko'rsatadi. Nominalizatsiya (fe'lning otga aylantirilishi) ham keng tarqalgan: o'rganish

o'rniga tadqiqot, hisoblash o'rniga hisob-kitob kabi. Bunday konstruksiyalar matni ixcham va aniq qiladi [1].

Sintaktik tuzilmalar murakkab va mantiqiy bog'langan bo'ladi. Ilmiy matnda uzun, murakkab gaplar, qo'shimchali konstruksiyalar, kirish so'zlari (shu sababli, birinchidan, shu tarzda) va mantiqiy bog'lovchilar ustunlik qiladi[6]. Gaplarning ketma-ketligi izchil bo'lib, oldingi fikr keyingisini asoslaydi. Takroriy konstruksiyalar va analitik shakllar matnning logik yaxlitligini ta'minlaydi. Passiv va shaxssiz gaplarning ko'pligi ilmiy uslubning o'ziga xos belgisi hisoblanadi [4]. Shu jihati bilan o'ziga xosligini ya'ni ilmiylik darajasini saqlab turadi.

Diskursiv jihatdan ilmiy matn strukturalashgan bo'ladi. U odatda IMRAD (Introduction, Methods, Results and Discussion) sxemasiga amal qiladi. Matn ichida havolalar (citations), jadval va diagrammalar orqali bog'lanishlilik ta'minlanadi. Intertekstual bog'lanishlar (boshqa ilmiy ishlar bilan havola) ilmiy matnning integralligini oshiradi. O'zbek ilmiy matnlarida ham bu xususiyatlar saqlanib, lekin milliy til qonuniyatlariga moslashtiriladi [7].

Ilmiy matnning badiiy matndan asosiy farqi uning funksional mohiyatida: ilmiy matn bilish va axborot berishga, badiiy matn esa estetik ta'sir va emotsional ifodaga qaratilgan. Shunga qaramay, ikkala matn turida ham umumiy til birliklari mavjud, ammo ularning qo'llanilish maqsadi va darajasi turlicha [2]. Chunki Badiiy matn tilining umumxalq tili va adabiy tilga munosabatini aniqlash tamoyili. Tahlil qilinayotgan matn tilining umumxalq tili va va adabiy tilga munosabatini o'rganish ham bir tamoyildir.

Xulosa

Ilmiy matnning lingvistik xususiyatlari – aniqlik, obyektivlik, terminologik boylik, passiv konstruksiyalar, murakkab sintaktik tuzilmalar va

mantiqiy bog'lanishlilik – uning ilmiy mohiyatini ta'minlaydi[8]. Ushbu xususiyatlar matnni badiiy yoki rasmiy matnlardan ajratib turadi va ilmiy kommunikatsiyaning samaradorligini oshiradi. O'zbek tilshunosligida bu sohani yanada chuqur o'rganish tarjima, o'quv materiallari tayyorlash va ilmiy nashrlar sifatini yaxshilashga yordam beradi. Kelgusida raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt asosida ilmiy matnlarning lingvistik tahlili yanada dolzarb bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Alekseeva, M. V. (2015). Tipologicheskie osobennosti nauchnogo diskursa. M.: MISiS.
2. Begimov, O. T. (2024). Ilmiy va badiiy uslubga tegishli matnlarning o'ziga xos xususiyatlari
3. Musabekova, M. (2024). ILMIIY MATNNI TARJIMA MUAMMOLARI VA XUSUSIYATLARI. "Arab tili globallashuv davrida: innovatsion yondoshuvlar va o'qitish metodikasi" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman
4. Matveeva, A. S. (2017). Lingvostilisticheskie osobennosti nauchnykh tekstov na materiale sovremennogo angliyskogo yazyka. 7 Universum: Filologiya
5. Kurbanova M., Yo'ldoshev M. Matn tilshunosligi, Toshkent "Universitet" 2014
6. Mamajonov A. Tekst linvistikasi-T. 1989.
7. Xusanova, M. A. (2025). Matn va uning xususiyatlari. Oriental Renaissance: Innovative, Educational, Natural and Social Sciences.
8. Yo'ldoshev M. Badiiy matnning lisoniy tahlili. T Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2010.